

РАСЕЉАВАЊЕ СТАНОВНИКА КРАЈА НИКШИЋКОГ КРАЈЕМ XVIII ВИЈЕКА И УЛОГА ПЕТРА ПРВОГ НА ЊИХОВОМ ЗАДРЖАВАЊУ

Консолидација стања у Црној Гори крајем девете деценије XVIII стољећа видно се осјетила и на сусједном херцеговачком становништву никшићког краја.

Налазећи се у оквиру црквене јурисдикције Цетињске митрополије, ова племена су се најчешће повиновала њеним гледиштима. То је било условљено територијалном припадношћу поменутом црквеном центру, а имало је предности и за народ и за цетињске владике истовремено.

Митрополити, као духовни вође, могли су тако утицати и на политичке прилике (имајући основа да оправдају своје залагање за њих код турских власти), а народ (гледајући у њима своје вјерске поглаваре) боље се повезивати у тражењу начина ка коначном ослобођењу и припајању Црној Гори.

Узајамност се појачавала приликом сваког ширег сукоба црногорских племена са Турцима, што је подстицало владике да на њих озбиљно рачунају. Петар I се, имајући све то у виду, уз достојну бригу односио према овом становништву, како током сукоба са Османлијама тако и приликом крчког примирја. Честа писма (именована углавном свештеницима) или посланице (насловљене на име једног или више племена) то потврђују.

Тако је, у ствари, успостављена и главна културна веза са свијетом. Тим путем добијане су информације о међународним збивањима (најчешће о руском ангажовању), али и дијељени савјети и мишљења везани за унутар или међуплеменске спорове и друге послове. И у једном и у другом случају наглашавана је општа дужност разборитост и повезивања, а подстицана будућност.

Никшићки дио Херцеговине имао је, још од почетка 18. стољећа, развијене добре везе са Цетињем.¹ Наслањајући се на ратничку традицију из времена првог и другог устанка херцеговачког војводе Грдана (а духовно везивана за црногорске владике), ова племена су у ослободилачкој тежњи била чести изазивачи немира са Турцима. Тиме су, каткад, давала повода и за шире сукобе у које је (понекад) улазила и Црна Гора.²

Тако је било и 1711. године, кад су се уз њих у борбу ангажовали и Црногорци са својим одредима, која се завршила неуспјехом.³ Слично је било и у доба ратова Русије и Аустрије против Турске 1789. до 1791. године. Тада су (1789), уз помоћ 2000 Црногораца са гувернадуром Јованом Радоњићем,⁴ херцеговачка племена покушала ослободити Никшић,⁵ али и овога пута, безуспјешно. Послије тога се дио становништва из никшићке ближе околине (Требјешани) привремено преселио у Бјелопавлиће, а затим у Морачу. Одатле су, хајдукујући, пресретали и нападали турске караване према Никшићу.⁶

Колико је Цетињски Манастир био значајан центар окупљања херцеговачких племена видљиво је и по томе што се она у доба Петра I нијесу, у већем броју, одсељавала без његове дозволе. А његова оцјена, у ствари, могла се састојати само: или у благослову за одлазак или у препоруци да се задрже ту гдје су. Образложење предлога о задржавању праћено је надом у скоро мијењање ствари и опште ослобођење од „ига турскога“.

Избјегли дио херцеговачког (углавном никшићког становништва (послије поменутог догађаја), молио је да му се дозволи пресељавање на млетачку, аустријску или територију напуљске

¹ Још од времена владике Данила Петровића овај крај је тежио што чвршћој вези са Црном Гором. Видјети: *Казивања старих Требјешана* (Никшић, 1973) од Ивана Степановића Драгићевића; такође Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима од XV и до XVIII вијека*, Београд, 1970.

² Станојевић, цит. дјело, стр. 431. и даље.

³ Ову иницијативу дао је изасланик руског императора Петра I. — Б. Павићевић у предговору књиге „Казивања старих Требјешана“ — XXXIII, стр. О Сукобима из тог периода детаљније: Г. Станојевић, цит. дјело, 431. и 432. страна.

⁴ Нарочито се том приликом истичу Требјешани — Д. Вуксан, *Вукасовићева мисија у Црној Гори и догађаји у 1788. и 1789. години*, Записи, XVIII. 2. — Цетиње, 1940. стр. 142.

⁵ Р. Драгићевић, *Гувернадуре у Црној Гори*, Записи, XVIII. 2. Цетиње 1940. стр. 88.

⁶ Д. Вуксан, *Петар I Петровић и његово доба*, Цетиње 1951. стр. 55. Такође: Ђ. Поповић, *Историја Црне Горе*, Београд 1986, стр. 120. и 121.

Приликом једног напада на Турке у Штирном долу (гдје су биле колибе Љуца) од уграбљеног „шићара“ су послали коња владици. Тај гест је највјероватније имао за циљ да се покушају оправдати због јајошких акција против којих је владика увијек био. — „Казивања...“ стр. 42. и даље.

државе (а таквих захтјева било је и из других крајева који су припадали његовој црквеној јурисдикцији).⁷

Иако се тешко одлучивао на такве кораке, економски разлози су га присиљавали да се интересује за могућности пресељења. Из расположиве документације сазнаје се да је после 1792. Петар I тражио начин како преселити 400 породица из Црне Горе на руску територију.⁸ Такође је слао писмене препоруке царици Катарини II у вези с прихватањем херцеговачког живља. „Шаљем вашем величанству и молбу, коју су они мени дали, и из ње ће се видјети у каквијем околностима живе и какве муке и зулуме трпе од Турака”.⁹

Међутим, митрополит није желио да дође до масовног одласка као што су то ова племена, преко својих изасланика, захтијевала.

За Русију су, крајем 18. стољећа, путовале двије херцеговачке делегације: прва у мају 1794. (уз коју је био владин изасланик) и друга средином 1796. године. Но, и поред достојанственог пријема, прва делегација није успјела постићи руску наклоност за пресељење. Истина, наишли су на вербално разумијевање Руса, који су им уручили неколико одликовања, уз обећање да ће за њих тражити опроштај код Порте. Царица Катарина је том приликом упутила и златну панагију за цетињског митрополита.

Никшићки Херцеговци су успјели тек од новог руског суверена Павла I издејствовати дозволу за пресељење. Том приликом је владици упућен Орден Александра Невског, а за херцеговачке (требјешке) прваке (избјегле у Пипере и Ровца) 18 златних и сребрних медаља. Пропратним текстом се то и потврђује: „... вам же поручује осем златних медаља и десет сребјаних на красних лентах...”¹⁰

Такође им је уручена дозвола за одлазак у Русију.

Међутим, ово се збило после чувене битке на Крусима, што је имало за последицу да владика измијени планове о пресељењу, утичући да се оно не изводи масовније.

Неки од херцеговачких представника нијесу могли разумјети овакав владин став, који су диктирале повољније политичке прилике у датом периоду. Нормално је да су му се јављали нови ослободилачки планови, за чију реализацију је било

⁷ М. Драговић, *Русија и Црна Гора од 1780. до 1790.* — Материјал за историју Црне Горе у вријеме владања владике Петра I. Гласник СУД 72 — Београд 1891, стр. 284.

⁸ Б. Павићевић у предговору књиге „Казивања старих Требјешана”, стр. XXXVII и даље.

⁹ М. Драговић, *Русија и Црна Гора од 1780. до 1790.* — Материјал за историју Црне Горе у вријеме владања владике Петра I, Гласник СУД. 72. Београд 1891, стр. 284. и 285.

¹⁰ „Казивања...”, стр. 186.

основно да се становништво задржи.¹¹ Ово је разумљиво кад се подсетимо да је то вријеме пада Млетачке Републике и нових превртања у међународним односима, условљено Наполеоновим ратовима.

Стога Владика упућује писмо Пиперима и Пјешивцима, напомињући да је о свему упознат од стране руског двора, и у жељи заустављања масовног иселавања наставља:¹² „... Али чујем да Малиша хоће преводити не само Ускоке него зове и друге људи од моје епархије и од Ерцеговине, да их води без свакога начина, не знам на коју страну и да себи направи и добије живљеније...”¹³

У крајњем случају, владика не оставља један број оних који су упорни, па ни дио Ускока, „... само нека остале људе не мичу и народ други не буне, од кога господари нијесу. Но ви стојте у своју слободу и своје поштење, како стоите...”

Иако су то избјеглице на ионако оскудном подручју, ипак тражи стрпљење, надајући се бољим данима. Скреће пажњу да се чувају од потписа и било чијих захтјева за одлазак, те да никоме не вјерују да их „... зло и велика несрећа не стигне”. Треба да се чувају и попова и калуђера које не познају и да „ниједног чоека, кога чисто не познате, за који посао иде никога без мога писма да међу себе не пуштате: зашто ниједан за ваше добро туда неиде...”¹⁴

Предострожност је морала бити велика и зато што су се појављивали разни преваранти који су нудили своју месијанску улогу да преведу и избаве народ, а у ствари били су обични лажљивци и скитнице, спремни на свакојака обећања само да извуку неку корист. Упозорење се односило и на чување „од Црне Горе и Брдах” који „хоће трговину коме обећати... ако их неће платит’ камо ли вољне живе и слободне људе да продају...”¹⁵

Упорност митрополита је тим већа што је знао да су ови крајишници били најсигурнија међа према никшићким и колашинским Турцима.

На њих су, дакле, рачунали и Турци и Владика — Турци као на прву опасност приликом напада на Црну Гору, а митрополит као главну узданицу у њеној одбрани. Стога су Херцегов-

¹¹ Цит. дјело, стр. 173.

¹² Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, стр. 71. и 72.

¹³ *Казивања старих Требјешана* од Ивана Степановића — Драгићевића, Никшић 1973, стр. 173.

¹⁴ Иван Степановић — Драгићевић, *Казивања старих Требјешана*, Никшић 1973, стр. 173.

Предговор уз ово издање дао је др Бранко Павићевић, који се врло опширно осврнуо на положај херцеговачког становништва у датом периоду и на међународна збивања која су такво стање условљавала.

¹⁵ „Казивања...”, стр. 174. и даље.

ци (особито из ових првих ударних линија) били стално изложени већој опасности него остали.

Знајући за то, Османлије су посезале или за жестокиим репресалијама (као у овом периоду) или за обећањима (најчешће лажним) и привидним уступцима. Све је зависило од конкретне ситуације и односа са Цетињем.

Не прихватајући предлоге Петра I, херцеговачки (требјешки) сердар Миња Лазарев Бућин је (радећи на своју руку) припремао масовније исељавање. Због тога је Владика морао интервенисати код Руса (преко њиховог посланика у Бечу, грофа Разумовског) да би то било спријечено и избјегнуте нежељене посљедице. О томе је упознат и цар Павле I.¹⁶ Споразум је, најзад, нађен и прихваћено митрополитово мишљење.

У Стањевихима је (посредством протопопа Рада Симоновића) новембра 1799. дошло до састанка херцеговачког првака Миње са Владиком кога је замолио за помирење. Послије овога су Руси опозвали своје решење о пресељавању.

Нарастање становништва, наредне године и слабљење наде у брзо ослобођење поново су васкрсли идеју о сеоби у Русију. Представници Морачана, Дробњака, Требјешана, Пивљана и дијела Брда (на састанку у Љевиштима) маја 1802. године ријешили да опуномоће поменутог требјешког сердара Бућина и војводу Ивана Тјуту, који би, „као људи од народа нашега изабрани“, нашли начин за пресељење.¹⁷

Из пуномоћија се види да није било одређено у коју би се земљу преселили, већ је то остављено изабраницима „гдје је корисније и боље“, као и да могу, у име народа, закључити споразум о томе.¹⁸

Опуномоћеници су средином 1802. године отпутовали за Петровград али су били опрезнији у захтјевима, тако није тражено опште пресељење. Имали су у виду да Владика то не би дозволио, јер би тиме границе Црне Горе према Турцима биле отворене.¹⁹

Почетком 1803. године делегација је приспјела у Петровград, о чему је обавијештен и цар Александар. Одмах је издат налог о прихватању њихове петиције и насељавању у Јекатеринској и Николајевској губернији, уз мање новчане надокнаде.

¹⁶ Разумовски цару Павлу I 14(25) 5. 1799. године—387. (44—47) — Архив внешнеј политики России, Сношенија России с Турциеј (АВПР, СРСТ) — Хвостов.

¹⁷ Пуномоћије је из руског архива објављено у монографији „Никшић“ — Загреб 1972, стр. 48. У вези с тим „Казивања...“ на стр. 11.

¹⁸ Текст потписаног Пуномоћија овјерили су печатом цркве Успенија пресвјатија Богородице (Б. Павићевић, у уводу „Казивања...“). LI.

¹⁹ Из цит. „Казивања...“ види се да је родбина сердара Миње захтјевала да издејствује пресељење 15 њихових породица, што упућује на закључак да је требало имати обзира према ставу Владике у вези са тим.

Двор је закључио да ће долазак Херцеговаца много значити за одбрамбену будућност Русије, па је свог дипломату у Цариграду (Италиноског) овластио да да благонаклоност свим досељеницима који, из поменутих крајева, крену тим путем.

Такође је издато саопштење да словенски живаљ из свих балканских земаља може насељавати јужне крајеве Русије под истим условима као и избјегли Херцеговци.²⁰

Послије овога се исељавање одвијало етапно. Из Горње Мораче нпр. средином 1804. године отпутовале су 23 породице Требјешана. Захваљујући руском генераллајтанту Ивелићу, исељеницима је омогућено да слободно прођу кроз Никшић. У складу са тим турски војници су их испратили од Лукавице до Трубјеле, на путу за Рисан.

Дирљив је опис проласка Требјешана кроз Никшић, гдје су (послије петнаестогодишњег изгнанства) опет (и задњи пут) видјели рушевине свога насеља: „Некад силна и горда Требјеса, у ово вријеме представљала је само гомиле камења. Идући испод ње отцеви су и дедови показивали своим малим синовима и унуцима мјеста гдје су се они и њи'ови предци на овај свијет јавили и први пут јарко сунце угледали”. Дјеца су била љубопитљива трудећи се да боље упамте „развалине”, „а старцима и дораслим људима тешко е било раставити се с родном земљом коју су они посљедњи пут омочили врућим сузама и бацали на њу последњиј синовниј поглед 26. јунија 1804. године”,²¹

И поред свих невоља и преживљавања на која су наишли за деценију и по изгнанства, видљиво је да је сраслост овога човјека са својим родним каменом толика да се тешко напушта и дуго у успоменама задржава.

Етичке вриједности љутих противника — Херцеговаца и Турака — видљиве су приликом расанка, кад Требјешани узвикују: „Не спомињите злом што е међу нама било, и останите с Богом, Турци!”, а ови додају: „Да вам е све од Бога просто и ајд' те у добриј час, браћо Требјешани!”²²

Међусобно уважавање је схватљивије кад се зна да су и иновјерци, који су их пратили, били „исте горе лист”, тј. потурчењаци из њихових и осталих херцеговачких и црногорских племена.

Петар I није ништа мање тешко преживљавао одлазак својих крајишника. Не само да је рачунао на њих као на своје поданике него је боље од свих знао што је туђа земља, по макар и словенска. Јасно му је било да, током времена, мора доћи до

²⁰ ПО Морзов, *Черногорские переселенцы у России 1803—1838.* — Исторические материалы из архива министарства государственных имуществ, Варшава 1891, стр. 62. и 63.

²¹ „Казивања старих Требјешана”, Никшић 1973, стр. 64.

²² „Казивања...”, стр. 64. и 65.

однарођивања, а опустјели крајеви условљавају да се продужије робовање и истовремено учвршћује поредак поробљивача.

Тиме се објашњавају његова заклинања да се истраје на своме, а страх од проклетства и исељеници су увијек имали на уму. Стога, и кад се могло отићи у свијет, то није чињено без његове сагласности.

Као ни остали тако ни „Требјешани нису ктели однети на себи гњева Црногорскога Владике Петра, толикољетнога благодјетљеља свога... Неколицина је из Рисна отишла на Цетиње да се моли Преосвешћеноме... да скине с њи свију клетву и благослови им пут”.²³

Владика је (убједивши се у излишност сваке молбе којом би их одвратио од исељења) најзад испунио њихов захтјев пожеливши да им „Бог дарујет срећно и безбједно путешствије и благополучие”.

Никшићи су се у близини Одесе убрзо прилагодили новом начину живота, а многи од њих учествовали су и у рату за спас нове отаџбине од Наполеона, 1812. године.²⁴

Чедомир М. Лучић

---

²³ *Казивања старих Требјешана*, Никшић 1973 стр. 66. — Интересантно је колико је ауторитет владике Петра I био велики у народу, да се размишљало какво ће његово гледање бити на сваки подухват, па чак и на исељавање на тако далеким просторима.

²⁴ Никшићи су у близини Одесе основали српско село, подигли храм св. Луке, наставили се бавити пољопривредом, а неки ступили у руску војску. Године 1807. сердар Мина се упознао са Луком Лазаревићем и покушао да с корпусом волонтера ступи у Карађорђевој војску. До тога није дошло због других обавеза. — „Казивања...”, стр. 73.